

JAKŠTO IR VAIŽGANTO JUNGAS

Kalbėti apie mirusius Vaižgantą ir Jakštą reikia: pirmasis buvo L. K. M. akademijos narys, antrasis — tos Akademijos pirmininkas. Tačiau taip dabar esame suaugę su gyvaisiais rūpesčiais ir žmonėmis, kad sunku surasti žodį, kuris po gausių dienos įspūdžių klausytojų dėmesį magiškai pavergtų ir sukoncentruotų jo mintis į anuos laikus ir žmones. Nebent pahipnotizuotų garsų ir spalvų tonais minėjimo programoj įsirašyti didieji Beethovenas ir Čiurlionis, kurie mokėjo išsinerti iš dienos tempo ir įsijungti į eiles amžinosios pasaulio procesijos, bežygiuojančios į Vakarus, minoriškai nušviestus besileidžiančios saulės. Čiurlionio procesijoje tie, kurie išėjo į kalnus, šaukia: kalnai, kalnai; kurie tebeina laukais, šaukia: laukai, laukai; kurie dar neišėjo iš miško, šaukia: miškas, miškas. Ir jie negali susišnekėti, susiprasti, nes kiekvienas tariasi einąs pačiu tikruoju keliu ir nuoširdžiai teisybę skelbiant.

Dėl tos pačios priežasties ir mums ne kartą yra sunku susišnekėti: kiekvienas tariasi skelbiant vienintelę tiesą. Tačiau kiekvienas savo tautos ir kiekvienas apskritai žmogus, gyvasis ir mirusysis, daros mums suprantamesnis, sukalbamesnis ir artimesnis, kada pasistengiam įsitikinti, jog esame sykiu su jais tos pačios procesijos dalyviai, pilgrimai, nors

kiekvienas ir kitoks. Ima tada noras kritiškai įsistebėti į tuos procesijos vadus, kurie šaukė paskui save kitus, ir kiekvienas vis kitokiu tonu.

Šita prasme artimos ir įdomios galėtų atrodyti Jakšto ir Vaižganto figūros. Jie lietuvių gyvenimo kelyje buvo vadai; jie patys tame kelyje susitikdavo ir išsiskirdavo; jie savo bendrakeleivių buvo apšaukiami arba pagarbinami. Paliekant šiuo tarpu nuošaliai jų nuopelnus tautos kelyje, paliekant jų pačių kovą su gyvenimu, šiam pranešimui teskiriamas tik siauras uždavinys — įsižiūrėti į pačias Jakšto ir Vaižganto figūras, pastatytas viena šalia kitos, nelyginant, du galerijos paveikslus.

Jakštas ir Vaižgantas stovi šalimais kaip du visai skirtingo charakterio tipai. Visai kitos dvasinės galios yra išplėtos Jakšto, kitos Vaižganto. Kitaip dėl to juodu santykiauja su įvairiomis gyvenimo sritimis: su religija, su menu, su visuomene, patys su savimi.

Jeigu, pasak Gogolio, kiekvienas turi kokią nors aistrą, kiekvienas turi ką sava, tai

JAKŠTO tokia aistra buvo — tiesa. Tiesą surasti ir ją kitiems paskelbti — jam yra aukščiausias uždavinys. Jokio kito atpildo iš gyvenimo nenori, tiktai — te visi pasako, jis tiesos mylėjo taką. Jis džiaugias išgirdęs, kad ir St. Šalkauskis pasiryžęs tarnauti vienu vienai tiesai. Net 1880 m., pasirinkdamas aukštuosius mokslus, Jakštas nebuvo suinteresuotas nei karjera, nei tėvų norais. Nulėmė grynas nesuinteresuotas noras — ieškoti tiesos. Ir ėmėsi matematikos, nes matematikos tiesos esančios pastoviausios, visuotiniausios; matematika visų mokslų esanti karalienė. Kiti mokslai, ypačiai humanitariniai ir juridiniai, neužsipelnė Dambrausko palankumo dėl savo reliatyvumo. Abejojo, ar tie mokslai yra bent krislėlį tiesos pasiekę, pastovios, nekintamos tiesos („Jakšto žodis“, *N. romuva*, 1936 Nr. 10).

Tačiau ir viena matematika Jakšto nepatenkino. Jis

troško tiesos apie universumo, visatos esmę, jos paskirtį ir tikslą, apie žmogaus vietą joje. Tokį pilnutinį žinojimą begalėjo duoti jam sintezė iš tyrojo (egzaktinio) mokslo, teorinės filosofijos ir tikrosios teologijos. Šitų mokslų Jakštas ir ėmėsi, sintetindamas Solovjovo, rytiečio, ir Wronskio, vakariečio, idėjas. Net savo poezijoje reflektuoja tas didingąsias visatos ir žmogaus problemas: žvaigždynus, jų nuostabiai tikslingus kelius ir prasmę. Šitos dinamiškos visatos viršuje stovi Dievas, leidęs jai tvarką, nustatęs kelius ir davęs jai grožį. Jakšto pasaulio koncepcija graži, didinga. Ji primena Goethės *Fausto* prologe paskelbtą visatos dinamiką. Primena ir Čiurlionio koncepciją, iš kurios kyla jo galingosios vizijos.

Nusileisdamas iš visatos sferų į tautos gyvenimą, Jakštas ir čia siekia pačių tolimųjų tautos pagrindų — jis iškelia ir jau net mėgina spręsti lietuvių tautos paskirties problemą — kokis yra lietuvių pašaukimas tarp kitų tautų. Jis džiaugiasi, kad studentas(1) Šalkauskis pasinėręs į šios rūšies klausimus, ir tikisi iš jo savos lietuviškos tautinės filosofijos (*Logos* XVIII, 1938 24 psl.). Jakštui rūpi, vadinasi, patys bendrieji, patys tolimieji principai. Pagal juos ims vertinti konkrečius kasdieninio gyvenimo reiškinius.

VAIŽGANTO kita aistra — estetinė, grožėtis. Grožėtis jis gali anuo tikslinguoju kosmu, kurio viršūnėje yra Dievas. Tačiau, visame kosme ir atskiruose jo reiškiniuose ant menkiausios žolėlės Vaižgantas mato ne tiek didybę, kiek gyvybę, vitalines jėgas, kurios veržiasi veistis, augti, klestėti, kad išnykdamos duotų gyvybę kitoms kartoms. Pati Dievybė jo pergyvenama kaip gyvoji jėga, kurios atspindžiai panteistiškai reiškiasi gamtos reiškiniuose, įliedami į mažiausius gamtos gaivalus jūras grožio. Dievo jis taip nesąs pamilęs, kaip tėviškę.

Atkreipęs akis į savo žemę ir jos sultis, Vaižgantas ypačiai yra pamėgęs visą smulkmeniškąjį savo tėviškės grožį, ar jis bus gamtoje, ar žmonėse, ar jų darbuose. Perspek-

tyviniai peizažai, tolimi užsimojimai, esmės dalykai jam svetimi.

JAKŠTAS kelyje į tiesą nepripažįsta teisės fantazijai, intuicijai. Protas, — savas, kritiškas protas, — yra tikriausia priemonė žmogiškajai tiesai pažinti. „Kuo daugiau protavimo, išrodinėjimo, o kuo mažiausia dogmatizavimo“, pataria jis Šalkauskiui (*Logos*, 1938 17 psl.). Kritišku aštriu protu jis išgliaudo sąvokas, sudaro logišką sistemą, kurioje viskas turi būti aišku, tikslinga, tvarkinga. Jakštas dėl to nemėgsta retorikos, patoso, tuščių skambių frazių, kurios paskandina tiesą miglose. Dėl to jis nepalankus intuityvistui filosofui Bergsonui. Bergsono filosofija „išrodo bergždžių ginčų, bet vargiai beįstengianti padėti... tiesą surasti“ (*Logos*, 1938 17 psl.). „Bergsonas gi, — tęsia mintis Jakštas, — žydas, o žydai negali atsižymėti jokiame gryname moksle — nes tai tauta, kuriai stinga precizijos, kurios protiškas veikimas visada buvo silpnas“ (ib.). Svetimas Jakštui ir populiarusis Ernst Hello, anuo laiku St. Šalkauskio mėgstamas:

Kaipo juristas advokatas sveikas brangini jame originalius sakinius, dailius žodžius. Taip, visa tai pas jį yra, bet deja nėra ten vieno visų svarbiausio dalyko, kurio jokia gražbylostė neužvaduos — tai sistematiškumo, mokėjimo sudaryti sintezę ir pagalios — aiškumo. Hello ne filosofas, bet „essayistas“ literatas. Aš ne vadinu jį „katalikiškuoju sofistu“. Kaipo toksai jis galėjo būt naudingas aristokratiškuose Paryžiaus salionuose, kur gerai parinktas „bon mot“ paprastai užvaduoja argumentą, bet Tamstai jis į mokytojus netinka. Man rodos, kad jis tiesiog daro įtekumą į Tamstą, atpra-tindamas nuo filosofiškos precizijos, nuo sveikos dialektikos, nuo griežtų definicijų ir neįustina verčia būt panašiu į save „Phrasenmacher'iu“. Nes pas Hello ne *mintis* pirmoje vietoje tik frazė. Nieko nepasakys jis

žmoniškai, natūraliai: jam vis reikalingi bombastiškos frazeologijos koturnai... (*Logos* XVIII, 1938 27 psl.).

Svetimas Jakštui ir misticizmas, intuityviniis santykiavimas su Dievu. Dėl to jis uoliai ginčijosi su kun. P. Būčiu dėl Liurdo stebuklų, reikalaudamas aiškių, griežtų jiems įrodymų.

Svetimas jam apriorinis pasikliovimas žmogiškaisiais autoritetais. Kiekvienas autoritetas turi būti kritiškai priimamas tiek valstybės, tiek Bažnyčios gyvenime, tiek moksle. Jis piktinasi tomis autoritetinėmis institucijomis, tiek bažnytinėmis, tiek valstybinėmis, kurios savo sprendimais nustelbia žmogaus minties laisvę.

Juo ilgiau gyvenu, juo labiau man darosi aišku, jog tikra liuosybė yra pamatas visko: be liuosybės negal būt jokio tobulinimos žmonijos gyvenime, o ypač be žodžio liuosybės. Ant nelaimės pas mus Bažnyčioje ta žodžio liuosybė pasilieka dabar suspausta daugiau negu XI—XII amžiuose. Kiekviena gyvesnė mintis, išreikšta kataliko rašytojo, tuojau patenka į Indeksą (*Athenaeum*, 1938 30 psl.).

Kai Jakštas prieina prie estetinių vertybių, apie jas sprendžia racionalistiškai. Jis turi aiškius meno kriterijus; juos išveda iš amžinojo Logo. Būtent, išveda tuos, kurie protui gali būti lengvai priimtini ir suprantami. Subjektyvus įsijautimas į meno kūrinį, estetinė fantazija jam yra svetimas kelias ir nemoksliškas. Tos fantazijos ir pats Jakštas neturi, palyginti su jo galingu, visa lengvai analizuojančiu protu. Tai viena iš priežasčių, kodėl Jakštas pasmerkė Čiurlionio paveikslus:

Tikro, gyvo, neiškraipyto, protui suprantamo ir akims malonaus grožio p. Č-nis, matyt, tiesiog nemégsta. ...Čiurlionio sonatos, nupieštos drobėj šneka į

žiūrovą kažkokia visai nesuprantama kalba ir per tai nedaro jokie įspūdžio. (Jakštas, *Meno kūrybos problemos*, 149 psl.).

Jakštas neprisiėmė Čiurlionio, nes jo loginei dvasios struktūrai fantastingos, simbolistinės Čiurlionio vizijos buvo svetimos; svetimos taip, kaip Kantui, kad nepriimtinausia iš visų menų buvusi muzika, nes ji esanti neintelektuališkiausia.

Intelektuališkas meno vertintojas paprastai ieško veikale pirmiausia turinio, antra — veikalo formoje ieško technikos (eilavimo, sintaksės), nes šitie dalykai gali būti racionaliai suprasti ir apspręsti. Šito tipo buvo ir Jakštas. Čia ir buvo jo silpnybė: jis net per daug pasitikėjo racionalistiniu sprendimu, per daug buvo paniekęs intenciją, ar gal jos neužtenkamai turėjo. Dėl to pasitaikydavo meno kūrinius klaidingai įvertinti. Klaidingai ne dėl to, kad apskritai jo teoriniai kriterijai būtų blogi, bet kad tie kriterijai netinkamai būdavo pritaikomi.

VAIŽGANTAS yra kitokis. Jo intelektualinis gyvenimas nėra gilus. Įmdamas filosofiskai samprotauti, jisai nusikaldavo ir logikai. Bet ne geležinės logikos jisai klausė, o dažniausiai intencijos. Intuityviai ką padaręs, tik paskiau racionaliai savo žygį įvertindavo ir gailėdavos pasielgęs ne pagal konvencijas. Pirmą padarydavo, paskui pagalvodavo. Netgi stoji į seminariją, atrodo, ne logika, bet sentimentu pagrįstais motyvais: buvo silpnos sveikatos, tarėsi netrukus mirsiąs, o mirti klieriku, už kurį melsis tiek draugų, jam vaide nos išganingiau, gražiau.

Ne protas, o mistinis iš motinos paveldėtas religingumas paskatino Tumą 1897 m. ieškoti religinės pagalbos nuo rusų priespaudos. Kada jo brolis buvo suimtas už knygas, pats Vaižgantas, paleistas laikinai už užstatą, norėjo bėgti į Ameriką. Bet Dambrauskas jį sulaikė — prikalbėjo stovėti iki

paskutiniosios. Tada Vaižgantas, nebesitikėdamas pagalbos iš žmonių, giliai pajaučia gausiąs jos iš Aukščiau. Slapčiomis iš namų arešto bėga jis į Vilnių prie Aušros Vartų. Jis įsitikinęs, kad jam reikia pasiekti tą vietą, ir iš tėvynės nebūsiąs išrautas. Pasiekęs savo Užtarytoją, jis karštai improvizuotai meldžiasi. Pasimeldęs ir tvirtai įsitikinęs, kad jam maskoliai dabar nebepavojingi, atgavo dvasios pusiausvyrą ir nuotaiką. Tik tokis mistinis tikėjimas kalnus kyloja... Yra ir daugiau epizodų, kur Tumas instinktyviai jautęs, kad reikia kas padaryti arba reikia nuo ko susilaikyti, ir kada šito balso paklausydavęs, viskas geruoju baigdavęsi. Vienu tarpu griebėsi Tumas net hipnozės, kad išgautų iš savo draugo eskunigo pavojingą laišką, galintį įduoti rusams ne tik jį, bet ir visą lietuvišką reikalą.

Su intuityvinio nusijautimu Vaižgantas ėjo ir į meną. Rūpinosi ne tiek meno veiklą suprasti, kiek pergyventi, žavėtis. Kodėl gražu, dažnai jis neturėdavo argumentų. Užteko to vieno: man patinka, man gražu.

Vis dėlto aišku, kad jam patiko ne tiek turinys, kiek forma. Formos elegancija prašnekdavo į jo vaizduotę ir jausmą su ypatingu sugestyvumu. Tada iš turinio jis nedaug ir bereikalavo. Pasitaikydavo, kad net banalūs dalykai, tik dėl vaizdingos, naujos, sklandžios kalbos, Tumo buvo keliami į genialiųjų eiles. Tai visiems pažįstamas Vaižganto deimaniškiukų ieškojimas. Čia buvo ir Vaižganto silpnybė. Dėl jos ilgainiui neteko pasitikėjimo kritiškoje literatūrinėje visuomenėje.

Santykyje su visuomene Jakštas ir Vaižgantas vėl skirtingi.

JAKŠTAS stovi draugijos priešakyje, organizuoja laikraščius. Bet iš esmės jis nėra organizatorius. Organizatorius kitus traukia į darbą, o Jakštas pats už visus atsidirdavo. Nuo žmonių jis individualistiškai atsiskyręs. Už žmones artimesnės jam knygos ar apskritai spauda. Ryšius

su visuomene dažniausiai tik per spaudą ir palaikydavo. Dėl to retai kas Jakštą matydavo, o pamatęs Jakštą, pats imdavosi varžytis, stebėdamas, kaip jis, Jakštas, pakliuvęs į visuomenę, sėdi nuleidęs ir pakreipęs galvą, tarsi nedrįsdamas jos pakelti. Jakštas nejautė (o gal tik neparodė?) savyje reikalo tos vidaus šilumos, kuri atsiranda tarp žmonių, kada jie akis į akį susitinka. Jakštas tenkinosi tuo intelektualiniu bendravimu, minčių pasidalinimu, kuris gali reikštis ir per laikraštį, laišką.

Jakštui visuomenėje sunku buvo matyti tokį žmogų, koks jis yra. Jis į žmogų ar į visuomenę žiūrėjo taip, lyg anapus jo ar jos stovėtų dar žmogus ar visuomenė, idealioji — tokia, kokia ji turėtų būti. Kritiško žvilgsnio ir čia nepameta. Kas nusikalto grožiui, tiesai, dorovei — tam Jakštas nepaperkamas smerkėjas publicistikoje, polemikoje, satyroje. Ir priekaištų dalis Čiurlioniui bus kilusi dėl jo gyvenimo nesiderinimo su žmogui privalomomis normomis. Nepermaldujamas net draugams: ir Maironiui kliuvo satyroje už kortas. Knygą Jakštas labiau myli už žmogų, tiesą betgi labiau už knygą.

Tokis žmogus negalėjo įtilpti į kokios vienos grupės rėmus. Jis pats per didelis, ar jo idealai ir reikalavimai per dideli. Dėl to Jakštas prisipažįsta, kad jis nesąs krikščionių demokratų šalininkas, nors iš tikrųjų yra vienas iš tų, kurie pačią partiją kūrė ir jos ideologiją formulavo.

Santykius su žmonėmis matuodamas teisybe, ne simpatijomis, ieškodamas su jais intelektualinio kontakto, šito tipo žmogus išsineria iš savos tautos ir sueina į kontaktą su kitų tautų žmonėmis. Ir Jakštas, visą laiką dirbdamas savam kraštui, tapo internacionalistu, korespondnuodamas su užsienio mokslininkais, propaguodamas tarptautiniam susižinojimui esperantą.

VAIŽGANTAS ir čia kitoks. Jis nuo žmonių neatskiriamas. Tiems, kurie jį atsimena, ir šis minėjimas gali atro-

dyti, lyg su spraga: nėra kokio būtino žmogaus, ar tegu kokios dekoracijos, kuri vienu savo buvimu sukelia nuotaiką. Pats Vaižgantas jautėsi neatidijamas nuo visuomenės, būtinasis jos kamštis. Jei kviečia į susirinkimą, kodėl nenuieit, nepasėdėt, turint kuo sėdėti — ironizavo pats save. Šitas dalyvavimas visur, ištarpimas visuomenėje kilo ne iš racionalistinio apskaitymo, kad taip bus naudinga, reikalinga. Tai instinktyvus, emocionalus noras su žmonėmis santykiuoti. Kaip avelė, atskirta nuo kaimenės, nerimsta, į ją veržiasi, nors jai vienai galbūt ir daugiau žolės būtų. Vaižgantas su visuomene širdim santykiavo, visuomenę mylėjo. Mylėjo ją ir Jakštas, bet intelektualistiškai. Emocionalinė meilė nori savo mylimąjį objektą matyti. Pamatai, vaižgantiškai tariant, giliai giliai iki pat širdies į akis pažiūri, porą banalių žodžių numeti, ir gera gera pasidaro. Iš tos meilės orbitos Vaižgantas neišskyrė nė vienos grupės, ar lietuvių.

Tačiau emocinė meilė linkus į konkrečius žmones. Jeigu Vaižgantas santykiavo daugiau su viena grupe, būtent, su tautininkais, tai čia ir yra tos emocinės, naivios meilės įrodymas. Su jais Vaižgantas jungėsi per savo gerus asmeninius bičiulius, kurie šitai grupei vadovavo. Per tėvus siejos su vaikais.

Emocinė, — tiek asmeninė, tiek visuomeninė, — meilė yra aklesnė, nei intelektualinė. Ir Vaižgantas mylėjo savo visuomenę akiai, nepaisydamas, ar ji tos meilės verta, ar ji tik išnaudoja tą meilę. Charakteringą epizodą papasakoja A. Venclova, kada kairiųjų rašytojų buvo parodyta iniciatyvos prašyti prezidentą, kad paleistų iš kalėjimo Korsaką, kalinamą dėl komunistinės akcijos.

— Na, cicilike, sėsk. Ką pasakysi?

— Turbūt, žinot, profesoriau... (išdėsto reikalą, kad norima prašyti prezidentą paleisti Korsaką iš kalėjimo).

— Už ką jį laiko? Už bolševizmą?

— Rodos.

— Na tai ką aš turiu padaryti? (Venclova paprašo pasirašyti).

— Kad paleistų bolševiką?... Jį reik sušaudyti!... Bolševikus šaudyt, panie!

Aš išpūčiau akis.

— Jūs taip manote, kunige?

— Brač, kas laiko rankose valdžią, tai turi šaudyt. Kitaip neišsilaikysi.

— Bet juk jūs valdžios nelaikot!

— Ne, žinai, po prašymu aš nesirašysiu. Aš tau-
tininkas. Taip? Aišku? (Ir nesirašo, bet pasižada pats...
nunešti prašymą Prezidentui. Eina Venclova pas
Jakštą).

Duris atidaro mažutis liesutis seneliukas ir pro
akinius, pakėlęs galvą, tartum nustebęs žiūri į mane.
Pasakau labą. Neatsako. (Vėliau sužinojau, kad reikia
pagarbinti). Ranka tyliai rodo į kabinetą — einu. Tyliai
rodo kėdę — sėdu. Jis atsisėda kitoj stalo pusėj prieš
mane. Abu tylim. Įsidrąsinus išklostau reikalą. — Nė
žodžio. Paduodu prašymą — nė žodžio. Paima. Skai-
to. Skaito ilgai, prisitraukęs arti prie akių. Skaito,
matyti, bent kelis kartus. Aš pradėdu nerimauti. Argi ir
čia mano vizitas susilauks fiasco? Ne. Jakštas keliasi.
Eina į kitą kambarį. Po kiek laiko atneša man prašymą
atgal. Nė žodžio. Paimu — smulkiom raidėm pasi-
rašyta — A. Jakštas. Padėkoju, prašymą sulenkęs dedu
atgal į voką. Pakylu išeiti. Mažas žmogelis pro akinius,
pakėlęs galvą, žiūri į mane liūdnom akim.

— Reikia paleist, — kalba jis taip tyliai, jog aš,
stovėdamas kitoj stalo pusėj, vos girdžiu. — Gaila
vaikino. Labai gabus vaikiną. Aš rašiau į Šiaulius, kad

jį sušelpų. Nežinau, ar jį ten sušelpė, ar ne... Reikėtų paleist. Gaila vaikino.

Padėkojęs išėjau nuo šio žmogaus, kurį visada vaizduodavau akmeninį, su akim, svaigančiom neapykantomis kibirkštį visokiom žmogiškom silpnybėm, bedieviam ir socialistam. Žmogiškas žmogus! (*Kultūra*, 1933 m. 296—7 psl.).

VAIŽGANTUI atsikeršija jo psichologinis sutapimas su visuomene. Nors jis niekad nepaseno ir už jaunesnius atrodė jaunesnis, bet naujos kartos pasijuto iš gyvenimo išstumiamas (iš un-to, iš Vytauto bažnyčios). Jis pasijuto niekam nebereikalingas, nebetkęs gyvenimo prasmės. Šitokis pergyvenimas ne vieną pagreitintu tempu nuvaro į kapus (plg. „Žemaičių Robinzoną“!). Laimė, kad Vaižgantas mokėjo ne tragiškai, bet su juoku pro ašaras pergyventi tuos momentus (plg. „Aš, tarnaitė ir kanarėlė“). Ir kai Vaižgantas mirė, šioj salėj buvo vienos akademinės organizacijos vakaras; tyčiomis norėta nuslėpti žinia apie Vaižganto mirtį, kad nereiktų vakaras nutraukti. Tai buvo padėka mokinių savo mokytojui...

JAKŠTAS neišgyveno šito tipo tragikos. Jis nebuvo savo būties taip labai parėmęs žmonėmis. Jis buvo savo egzistenciją įprasminęs filosofiniu religiniu pagrindu. Visatos kelyje žmogus yra irgi keleivis, kuriam bus pasakyta: „Privažiavome. Jau Tėvas laukia. Lipk!“ Dėl to Jakštas nebuvo taip emocionaliai prisirišęs prie viso gyvenimo ir nieko sau iš jo nelaukė. Kada Jakštas įsigijo blogą reputaciją dėl tautinio veikimo dvasinės vyriausybės akyse, kada buvo apšauktas raudonu radikalų, šovininistų, tai Vaižgantas siūlė jam parašyti maldingo turinio knygelę, kad reabilituotųsi. Tada Jakštas jam atsakė:

Nors ir dievočiausią išleisčiau knygelę, nieko iš to

nebūtų... kiekvienas literatas kunigas, ypačiai lietuvis, akyse Jo Mylistos yra visados didesnis ar mažesnis maištinikas, neliuosas nuo puikybės, užsikrėtęs kritizmo liga. Todėl pataisymas opinijos nėra galimas... O ant galo kam man ta ištikimybės garbė valdžios akyse. Ir gyventi ir numirti lygiai gerai galime su ja kaip ir be jos (*Athenaeum*, 1938, 6 psl.).

Ir nenuostabu, jeigu testamente atsisakė nuo iškilmių, pasirinko savo kūnui pavėsj, šešėlio vietą ir įsirašydino: „Mes ne savo ugnimi žėruojam ir ne sau aplinkui šviesą liejam“.

Jau nebeįmanoma tęsti šitų dviejų žmonių charakterių kontrasto. Juos niuansavo dar ir temperamentas.

Dvejopi jų tipai aiškūs: Jakštas — intelektualistas, racionalistas, plačių bendresnių filosofinių horizontų, individualistas. Vaižgantas — emocininkas, siauresnių, konkretesnių poetinių horizontų, visuomenininkas.

Psichologas Ed. Sprangeris savo tipų klasifikacijoje Jakštą vadintų teoretiniu žmogum, Vaižgantą — estetiniu.

Vis dėlto šitie kontrastai suėjo į bičiulystę. Išlikę laiškai rodo, kaip artimai juodu bičiuliavosi. Du poliai vienas kitą traukė. Juodu taip, kaip Vaižganto raštuose nuolatos sutinkami bičiulių jungai, poros: Niaura ir Taučius, Sauliukas ir Laurukas, Šešiavilkis ir Vidmantas, Šumacheris ir Zeligmanas...

Jungė juodu dar du jų charakterio bendri bruožai: idealizmas ir dinamizmas. Abudu ne sau gyveno. Abudu turtų nesusikrovė. Abudu dinamiški, nes suprato, kad gyvenimas nėra statika, bet upė; abudu pajėgė išsiveržti iš tos gyvenimo balos ir iš jos stengėsi upę daryti. Jau labai populiarius Vaižganto liberalumas. Daugiau net susigyvenęs buvo ne su kunigais, bet su pasauliečiais. Kai kas net baiminos, kad Vaižganto liberalumas nesąs suderinamas su kunigo pareigomis ir jis galįs nuo kunigystės atitrūkti. Net garbės

kanauninko laipsnį, tariasi Vaižgantas, jis esąs gavęs, kad būtų labiau su savo luomu surištas. Tačiau taip tik atrodė. Vaižgantas jautėsi susigyvenęs su kunigyste ir jos niekados nepamesięs. Suliberalėjęs, vadinas, susidėjęs daugiau su pasaulininkais, o ne su kunigais, kad toje aplinkoje, kur jis gyveno, jis radęs anais laikais pirmuosiuose daugiau pritarimo savo tautinei akcijai. Tatai labiau pritiko jo dinamiškai prigimčiai ir charakteriui.

Jakštas išpopuliarėjęs, kaip bekompromisinis savo kuniginio luomo gynėjas. Tai yra tiesa — kunigo luomą jis labai saugojo, tarp kunigų buvo daugiau ir jo bičiulių. Tačiau dėl to šitame luome jis negalėjo pakęsti sutingimo, konservatizmo. Tiesiog radikaliai keičias tradicinę apie Jakštą nuomonę, paskaičius jo laiškus, kuriuose jisai reikalauja pažangos ir atsinaujinimo savo paties luome:

Pykstame ant bedievių, kad jie kunigų garbę žemina ir niekina. Mes patys daugiau save niekinam savo aklu konservatizmu ir atžagareiviškomis nuomonėmis. Dabar pati rugiapiūtė, o pas mus dvasiški tėvai nei patys prie darbo neina, nei kitiems dirbti neleidžia. Ai tas autoritetas. Geras jis yra, bet... bet rasit dar ten toli Romoj, pas mus jis tik darbus ardo (*Athenaeum*, 1938, 22 psl.).

Skaudžių, atvirų žodžių dar daugiau išsprūdo Jakštui prieš stagnaciją savo luome (žr. *Athenaeum*). Sustingimo, pozos, melo nepakentė Jakštas ir kitose, ne kultūrinio gyvenimo, srityse bei luomuose iki pačių paskutinių dienų.

Tačiau žinomas yra likimas žmonių, kurie neina su gyvenimu į kompromisus ir nori būti sau žmonės. Jie esti niekinami iki palūžta arba iki laimi pripažinimą. Ir čia bendras Jakšto ir Vaižganto likimas. Jie buvo ujami, paskui jie pripažinimą laimėjo savo idėjoms, gyvenimui ėmė vadovauti. Paskui jų siūbuotas gyvenimas šuoliais ima lėkti ir užlieja juos

pačius. Tai, ką jie idealizavo, pasirodo su dideliais iškrypimais. Kaip Vaižgantas pasijuto atstumtas nuo visuomenės, su kuria visa savo būtimi suaugęs buvo, taip Jakštas pasijuto nebetekęs laisvoje Lietuvoje teisės skelbti laisvai tiesos žodį, dėl kurio jis visą gyvenimą buvo kovojęs. Kai 1928 m. *Ryto* redaktorius buvo pasodintas į kalėjimą, o leidėjas nubaustas 2000 litų, Jakštas kreipėsi į Vaižgantą prezidento intervencijos, kad redaktorius būtų paleistas, kad spaudai būtų duota laisvė, o atsakyti jai reiktų tik prieš teismą.

Kai man Kauno gubernatoriai vieną po kitai dėjo pinigines pabaudas už Draugiją, Ateitį, Garnį, Vienybę, kai Griazėvas mane traukė teisman... aš tylėjau, nes baudė mane svetima, barbariška valdžia... Ne tam aš visą amžių dirbau plunksna, kad koks beraštis cenzoriukas braukytų mano straipsnius ir kvalifikuotų, kuris tinka spaudai, o kuris negalima praleisti. Ne tam mes visą amžių kovojom su rusais, kad būtumėm tūkstančiai Litų baudžiami. Ir pasirašo tą laišką su jakštiškai apkartusia ir sąmojinga dvasia: „Keturis kart administratyviškai rusų baustas, penktą kart teisman trauktas Tavo kolega A. Jakštas (*Athenaeum* IX, 1938 46 psl.).(2)

Iš perspektyvos žiūrint, Vaižgantas vis dėlto, atrodo, labiau buvo savo laiko visuomenės prisiimtas. Savo įtaką jis išsėjo su kaupu toje atgimstančioje Lietuvoje. Bet jo įtaka šita epocha ir ribojasi. Jakšto idėjos tuo tarpu buvo šaudomos į tolimesnę perspektyvą, į ateitį, bet jo meto visuomenėje ne užtenkamai iškeltos ir išpopuliarintos. Pavyzdžiui, jo iškeltoji jau 1907 m. lietuvių tautinio pašaukimo problema susilaukia atbalsio tik pokarinėje Lietuvoje ir su visa erudicija sprendžiama dabartinių filosofų. Jakšto idėjos gali būti gyvos ir aktualios dabartiniame gyvenime. Kai

didvyris miršta, užbalzamuojama jo širdis, bet tik ne jo protas, kuris spinduliuoja iš jo raštų.

Nors Jakštas su Vaižgantu susipykdavo, susibardavo (vis dėl tų raštų ir dėl visuomeninio darbo metodų), bet paskui vėl susitaikydavo ir, vienas antrą gerbdami ir mylėdami, toliau abudu žengė, tiesai ir tautai tarnaudami. Šiame darbe juodu atrodo kaip tas Mykoliuko jaučių jungas, kuris įsirėžęs verčia velėną, o pro jų atlaužtas galvas trykšta rytmečio saulės spinduliai. Tai sykiu ir Vaižganto, ir Jakšto jungas.